

- ¹¹⁰ Головацький Я. «Ластівка. Сочинения на малороссийском языке» // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.262, 263.
- ¹¹¹ ЛНБ ім. В.Стефаника. Відділ рукописів. – Ф.29 (Возняк М.С.). – Спр.133. – Арк.4, 5.
- ¹¹² Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). – Ч.П. – С.318.
- ¹¹³ Середа О. Національна свідомість і політична програма ранніх народовців у Східній Галичині (1861–1867) // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип.34. – Л., 1999. – С.205, 206.
- ¹¹⁴ Возняк М. У століття «Зорі» Маркіяна Шашкевича (1834–1934). – Ч.П. – С.310, 311.
- ¹¹⁵ Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – К., 1963. – С.201.
- ¹¹⁶ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Руси в літах 1833–47. – С.ХСІІІ, ХСІV.
- ¹¹⁷ Вѣнок русинам на обжинки. Уплѣвъ Иван Б.Головацкій. – Ч.1. – Відень, 1846. – 215 с.; Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Уплѣлъ Иванъ Б.Головацкій. – Ч.П. – Відень, 1847. – 399 с.
- ¹¹⁸ Приговор читателям // Вѣнок русинам на обжинки. – Ч.І. – С.8, 9.
- ¹¹⁹ Списъ державцѣвъ Малоросіи // Вѣнокъ русинамъ на обжинки. Ч.П. – С.90.
- ¹²⁰ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62 // Збірник філіологічної секції НТШ. – Т.VІІІ. – Л., 1905. – С.367, 368, 372.
- ¹²¹ Там само. – С.397.
- ¹²² Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-х рр. ХІХ в. // Збірник філіологічної секції Наукового товариства імені Шевченка. – Л., 1917. – Т.XVІ. – С.21.
- ¹²³ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. – К., 1996. – С.76.
- ¹²⁴ Дорошенко В. Що знали на Полтавщині про Галичину у 80–90-х рр. ХІХ в. // Наша Батьківщина (Львів). – 1937. – Ч.9. – Вересень. – С.197.
- ¹²⁵ Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – С.283, 284.
- ¹²⁶ Магочій П.-Р. Галичина (історичні есе). – Л., 1994. – С.23.
- ¹²⁷ Сухий О. Від русофільства до москвофільства. – С.42, 43, 50.
- ¹²⁸ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини. – С.136, 137.

This article deals with the connections of «Rus'ka Trytytsya» and its contemporaries with Ukrainian public figures in 1830–1840-s, their contribution to the formation of modern Ukrainian national consciousness.

І.Я.Соляр*

РАДЯНОФІЛІЗМ У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1920-ті рр.)

У статті аналізуються передумови зародження і розвиток радянофільського руху у Західній Україні у 1920-х рр., ставлення до нього українських партій, а також – підтримка його з боку уряду УСРР, Комінтерну, КП(б)У.

Невдачі визвольних змагань 1914–1923 рр., новий поділ українських земель, розпочатий Паризькою мирною конференцією 1919 р. і завершений ухвалою Ради послів держав Антанти 1923 р. зумовили переоцінку зовнішньополітичних орієнтирів національно-державницьких сил Західної України у середині 1920-х рр. Розв'язання українського питання пов'язувалось однозначно з минулою орієнтацією екзильного уряду ЗУНР у Відні на країни Антанти у 1919–1922 рр. Частина західноукраїнського суспільства після 1923 р. вбачала

* Соляр Ігор Ярославович – канд. іст. наук, доцент, наук. співроб. відділу новітньої історії Інституту українознавства імені І.Крип'якевича НАН України (Львів).

в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (УСРР) єдину реальну силу, здатну реалізувати ідею соборної державності. Радянофільство стало однією із провідних тенденцій суспільного життя середини 1920-х рр.

Дана проблема малодосліджена. У радянській історіографії переважала теза про те, що всі політичні партії (окрім комуністичних) були однозначно антирадянськими. Лише після відновлення незалежності України з'явилися окремі праці, які по-новому характеризують ставлення Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) до радянської України. М.Кугутяк у своїй монографії лише частково торкнувся проблеми радянофільства в УНДО¹. «Орієнтацію на Схід» в українському національно-державницькому таборі Галичини в 1920-х рр. проаналізував О.Зайцев, який не обійшов проблеми УНДО і радянської України². Радянофільство Є.Петрушевича спробував дослідити О.Павлюк³. У монографії О.Рубльова⁴ висвітлена участь уродженців західноукраїнських земель у загальнонаціональних політичних і культурних процесах, особлива увага звернена на взаємини галицької і наддніпрянської еміграції в середині 1920-х рр. У сучасній польській історіографії робили спробу з'ясувати дану проблему Р.Тожецький⁵ і Р.Томчик⁶.

Джерельною базою статті є, передусім, документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), зокрема фонду «Центральний комітет Комуністичної партії Західної України», Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАУЛ), а також матеріали тогочасної преси.

У 1920–1930-х рр. проблема розв'язання українського питання турбувала не лише українські політичні сили, а й, передусім, держави, у складі яких перебували українські землі. Кожна політична партія Західної України мала свої зовнішньополітичні орієнтири. Проте жодна з них не могла обійти питання ставлення до процесів, що відбувались у радянській Україні в 1920-х рр.

Ухвала Ради послів країн Антанти 14 березня 1923 р. про приєднання Східної Галичини до Польщі стала каталізатором пошуку шляхів розв'язання українського питання в національно-державницькому таборі Західної України. Голова екзильного уряду ЗУНР Є.Петрушевич у цей період був готовий співпрацювати із будь-якою зовнішньою силою, яка би могла допомогти визволити Галичину від поляків. Його радянофільську орієнтацію підтримала закордонна група Української народно-трудової партії, яка у зверненні до Народного комітету УНТП від 20 квітня 1923 р. підкреслила, що переважаючою орієнтацією цієї групи був Схід, хоч не виключалися «власні сили народу і чужа (західна – І.С.) допомога: поки що можемо надіятись кооперації лише з Литвою, Білорусією, радянськими республіками, Німеччиною і зарисовуючоїся можливості помочі зі сторони Англії на випадок її скооперування із Совітами»⁷.

На підтримку радянської України у боротьбі проти польського режиму сподівалися лідери Української військової організації (УВО), зокрема її голова Є.Коновалець на початку 1920-х рр. контактував з окремими представниками уряду УСРР.

На радянофільських позиціях (користуючись підтримкою Є.Петрушевича) перебувала Західноукраїнська національна революційна організація (ЗУНРО), яка була заснована в середині 1925 р. у результаті розколу УВО⁸. Основний акцент у своїх завданнях організація ставила на боротьбу «проти польської держави та носіїв її державної влади», а також проти українців-полонофілів⁹. Своє ставлення до радянської України лідери ЗУНРО обґрунтували у циклі статей про революційну тактику, що публікувались в «Українському революціонері», починаючи з березня 1928 р. Вони вважали, що на місце Російської імперії прийшов «Союз Радянських Соціалістичних Республік, у котрому Радянська

Україна займає рівнорядне місце – це українська держава, а не якась там російська, московська, чи, як деякі злобно кажуть, большевицька колонія»¹⁰.

У 1923–1925 рр. у західноукраїнському суспільстві тривала дискусія щодо шляхів консолідації національно-державницького табору. Важливим питанням у ній була проблема оцінки процесів у радянській Україні та зовнішньополітичної орієнтації, політичними партіями Західної України.

Радянофільські настрої частини українських політиків суттєво впливали на вироблення консолідаційної програми національного табору. Беручи участь у вищезгаданій дискусії, їх прибічник Ф.Федорців вважав, що на Сході існує українська держава, хоча «своїм ладом, устроєм, правовими нормами, становищем у СРСР вона не підходить до розуміння державного твору, яке є основане нашими правно-державними поняттями». Майбутній голова УНДО Д.Левицький у статті «Ще про наше становище до радянської України» на початку 1925 р. стверджував: «... на радянській Україні росте, міцніє і розвивається українська національна ідея, і разом зі зростом цієї ідеї – чужі рямці фіктивної української державности наповнюються рідним змістом справжньої державности. І цей факт є рішачим для нас, як українських націоналістів, на скристалізування нашого відношення до радянської України»¹¹.

У період створення УНДО радянофіли домоглися включення у платформу новоствореної партії компромісної позиції щодо радянської України: «хоча сучасний устрій радянської України не покривається з ідеологією УНДО, усе ж вважаємо радянську Україну етапом до соборної незалежної української держави, яка зреалізується під прапором свідомих мас усього українського народу»¹².

У зверненні УНДО до української громади 11 липня 1925 р. з нагоди утворення партії дещо ширше пояснено ставлення до радянської України: «Виходячи з демократичного становища, УНДО не може дати своєї апробати на існуючий на радянській Україні перехідний диктаторський режим і однокласовий устрій, однак признає сучасну радянську Україну поважним і далекосяглим станом державності українського народу та вірить, що під напором свідомих українських мас та своєрідна державна організація завершиться здійсненням універсальних змагань української нації»¹³.

До радянофільської групи УНДО в основному належали прихильники Є.Петрушевича – Л.Петрушевич, Г.Микитей, які видавали газету «Рада», К.Левицький, О.Марітчак та ін. УСРР, незважаючи на форму державного устрою, яка там утвердилася, визнавалася ними як здобуток визвольних змагань українського народу. Здобуття соборної української державності пов'язувалося з розбудовою УСРР та об'єднанням навколо неї всіх українських земель. У зв'язку із посиленням антирадянських настроїв у керівництві УНДО вони виступали з нападками на провід партії, звинувачуючи його в угодовстві до Польщі, відході від програмних засад. Робилися спроби опанувати партію зсередини.

У процесі підготовки програми в 1926 р. тема ставлення УНДО до радянської України також була серед головних дискусійних проблем. Порівняно із платформою УНДО та проектом програми, що обговорювався у квітні – травні 1926 р. на засіданнях ЦК партії, політичний розділ програми зазнав значних змін. У прийнятій на II з'їзді УНДО 19–20 листопада 1926 р. програмі було вилучено пункт, де радянська Україна вважалася етапом до незалежної української держави. Тактичні резолюції з'їзду конкретизували політику націонал-демократів із важливих питань.

Спроба петрушевичівців-«радянців» утворити свою політичну організацію обґрунтовувалася відходом проводу УНДО від засад політичної платформи, зокрема його переходом на антирадянські позиції. У статті «Нова стадія старих спорів», опублікованій 1 квітня 1927 р. у петрушевичівській газеті «Український прапор», стверджувався факт розколу в УНДО і обґрунтовувалася не-

обхідність відновлення колишньої трудової партії, організаційним центром якої виступала «Рада». Головною засадою політичної платформи нової партії стала теза про об'єднання західноукраїнських земель із радянською Україною, яке уявлялося як «об'єднання двох державних одиниць на засаді тих чи інших правно-державних умов, оскільки велика об'єднана Україна з причин географічних, історико-політичних і економічних може виникнути лише як держава федераційна у союзі з іншими державами, які повстали на руїнах царської Росії»¹⁴.

Курс ундовської лівиці на остаточне розмежування і створення нової політичної організації знайшов своє логічне продовження 15 травня 1927 р. на зборах групи «Рада», де було утворено Українську партію праці (УПП) із чітко вираженою радянським платформом. У політичній частині прийнятої платформи зазначалося, що «партія змагає до злуки всіх українських етнографічних земель в одній державі, без огляду на таку чи іншу розв'язку правно-державного і суспільно-політичного устрою»¹⁵.

Радянську Україну УПП визнавала «здобутком визвольної боротьби українського народу і таким здійсненням його стремлінь, яке є підставою для повного завершення початкової політичної мети українського народу, що послідує через розбудову цієї держави та з'єднання з нею прочих українських земель». УПП вважала, що для втілення державної незалежності не можуть бути на перешкоді питання про форму державного устрою. «Українським державним П'ємонтом» оголошувалася радянська Україна, а тому «у загальнонаціональному інтересі є пособляти її розвою, уже там вибраним шляхом». Оформлення суспільно-політичного ладу на західноукраїнських землях після здійснення ідеї соборності мало підпорядковуватися «тим суспільно-державним формам, які будуть зреалізовані і прийняті на Великій Україні у момент з'єдинення»¹⁶.

Утворення УСРР Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) розцінювала як форму московської окупації: «Формальну самостійність укр.[аїнської] республіки скасовано у 1922 р. В цій державно, правно обкроеній укр.[аїнській] республіці не мають влади укр.[аїнські] селяни і робітники, а панує там всевладно й неподільно при допомозі терору моск.[овська] більшовицька партія, котра насильством і корупцією переводить явні вибори до фіктивних рад, відобравши вже в конституції укр. [аїнському] селянству належний йому вплив на державу, рахуючи 5 голосів селянських на 1 робітничий; немає ні свободи слова, ні преси, ні свободи політичних, професійних, ні культурних організацій»¹⁷.

На відміну від певних радянських ілюзій в УНТП–УНДО у середині 1920-х рр., УСРП послідовно проводила масову роз'яснювальну роботу з розвінчування т.зв. «комуністичного міфу». Не вірячи в результати більшовицької політики українізації, радикали сам її процес характеризували так: «Щоб убити українську державну думку в себе, а закріпити до себе довір'я працюючих мас за границею, треба було Москві заговорити, а то й забратися до українізації чужинців – чиновників на Україні. Коли та державна думка буде вбита, тоді й українізація переведеться як непотрібний агітаційний середник»¹⁸.

Позиція радикалів щодо радянської влади в УСРР була послідовною й виразно негативною. Найточніше її було висловлено на партійному з'їзді 1 лютого 1925 р. у Станіславі: «Політика московської більшовицької партії на Україні ставить укр.[аїнських] селян і робітників у положення колоніальних рабів». На підтвердження цієї тези радикали навели вісім пунктів-аргументів: 1) формальну самостійність української республіки скасовано в 1922 р., а Україну приєднано як федеративну частину під політичну й господарську владу Москви; 2) у «державно правно обкроеній» українській республіці влада належить не українським робітникам і селянам; а більшовицькій партії, яка за допомогою терору і корупції проводила вибори до фіктивних рад, відібрала в українського

селянства належний вплив на державу; 3) господарська, податкова і торговельна політика більшовиків зруйнувала селянські господарства, призвела до голоду 1921–1923 рр.; 4) українську землю, здобуту селянами у період української революції, влада передає під чужинецьку колонізацію або під капіталістичні концесії; 5) робітництво втратило свій голос на промислових підприємствах; 6) відсутність політичних свобод, монополія на владу лише у більшовицької партії; 7) занепад школи і просвіти; 8) українізація служить лише закріпленню сучасної реакційної влади в руках купки московських комуністів і «підлижуючихся під українську краску» чужинців¹⁹.

Уряд УСРР та ЦК КП(б)У не залишали поза увагою політичне життя Західної України, ретельно аналізуючи головні тенденції. Зокрема, політбюро ЦК КП(б)У наприкінці 1925 р. визнало необхідною роботу серед «українських національних груп і дрібнобуржуазних партій» Західної України в напрямі їх орієнтації на радянську Україну і СРСР, ухвалило підтримувати політичні течії та групи, які «не йдуть на угоду з урядами і з активними, ворожими СРСР капіталістичними силами Західної України»²⁰.

Для розробки планів допомоги радянофілству у Західній Україні уряд УСРР залучав «зміновіхівців» – галичан. Особливий інтерес становить записка М.Лозинського «УСРР і українські землі під Польщею». Виходячи з позиції соборної української державності і визнаючи, що в УСРР українська державність реалізується, М.Лозинський вважав, що «УСРР має стати центром, який повинен будити і підпирати змагання до визволення і з'єднання на українських землях, які знаходяться поза границями УСРР»²¹. Найбільшу увагу, за його словами, необхідно було звертати на українські землі під Польщею – як найбільший комплекс українських земель поза кордонами УСРР.

У своїй записці М.Лозинський наголошував, що УСРР повинна утворити при одному з представництв СРСР за кордоном центральний координуючий орган для «підпирання акції» західноукраїнських земель проти Польщі і виділити на цю справу відповідні фонди. На осідок такої інституції УСРР пропонувалася Прага, а розміри фінансування мали дорівнювати приблизно 3–5 тис. доларів щомісяця залежно від інтенсивності акції. Центральна інституція УСРР мала через відповідних осіб за кордоном нав'язати стосунки з українськими політичними організаціями Польщі і впливати на них із метою утворення загальнонаціональної організації, яка б охоплювала найширші кола громадянства всіх західноукраїнських земель та обстоювала б позицію «боротьби проти Польщі за якнайвидніше з'єднання з Великою Україною, себто конкретно – з УСРР»²².

На думку М.Лозинського, передусім варто було зв'язатися з лівою групою Української народно-трудової партії, виділити їй 1000 доларів на місяць для щоденного часопису й організації міжпартійного чи безпартійного об'єднання, до якого б увійшли українські послы польського парламенту. Це українське міжпартійне об'єднання мало утворити закордонне представництво українських земель під Польщею, а також – з аналогічним білоруським представництвом «повинно кооперувати в акції на міжнародному полі»²³.

За задумом М.Лозинського, центральна інституція УСРР, допомагаючи політичним змаганням українців Польщі, мала вести свою акцію поза Є.Петрушевичем, поки останній не увійде до крайової організації. Він також вважав, що поза урядом УСРР громадянство республіки мало взяти активну участь у допомозі західноукраїнським землям, а саме «воно повинно утворити або один загальний комітет, або окремі комітети для окремих задач, як комітет допомоги науковим і приватним установам західноукраїнських земель (Наукове т-во ім. Шевченка, Просвіти та ін.), Комітет допомоги рідній школі (себто приватним українським школам), Комітет боротьби за визволення західноукраїнських

земель і т.д.»²⁴. На його переконання, ці комітети не мали керуватися партійністю, повинні були йти з допомогою до всіх груп і установ, які захищають українську землю і культуру перед польським впливом. Подальший хід суспільних процесів у Західній Україні показав, що окремі положення цієї записки М.Лозинського були враховані радянським керівництвом.

Радник повноважного представництва СРСР у Варшаві М.Лебединець конкретизував проект плану надання допомоги Західній Україні. У листі від 14 листопада 1926 р. він відверто писав: «Пляни української роботи в Польщі нерозривно зв'язані з коштами, які можуть бути відпущені на їх зреалізування. І так, коли місячний наш бюджет буде і надалі виносити 1500 дол. (і то присланих нерегулярно), план весь зведеться до роботи по розвитку і зміцненню «Сельробу» і його просим (до 1200 доларів) та до підтримки «Культури» (250 доларів). Решта (50 доларів) – преса й організаційні видатки. Роботи по розкладу УНДО, еміграції, радикалів, як також підтримки кооперації і шкільництва робити при такому бюджеті не можна буде абсолютно – усе це буде йти самотужки»²⁵.

Найкращим, на думку М.Лебединця, для здійснення широкомасштабної роботи був бюджет, запропонований ним: робота «Сельробу» (2 газети, генсекретаріат, 20 місц. секретаріатів) – 30 доларів річно; 2) розклад УНДО і підтримка (газета) групи «радянців» – 6000 доларів річно; 3) розклад інших партій і еміграції – 6000 доларів річно; 4) «Світло» і «Культура» – 6000 доларів річно; 5) допомогова акція приватному українському шкільництву (нижчому і середньому) – 77 100 доларів річно; 6) допомога Науковому товариству імені Шевченка – 12 000 доларів річно; 7) допомога «Просвітам» – 16 500 доларів річно; 8) допомога кооперативам «Сельробу» й іншим – 12 000 доларів річно; 9) преса, матеріали, організаційні видатки та представництво – 2500 доларів річно.

Ця проектована допомога УСРР Західній Україні була, на переконання М.Лебединця, тим «мінімумом, який може створити підстави для дійсних наших впливів на всі ділянки західноукраїнського життя і стати новим зворотником у пересвідченні населення Західної України, що лише від нас і у нас їхній порятунок»²⁶.

Аналізуючи взаємини голови екзильного уряду ЗУНР і уряду УСРР, погоджуюсь із твердженнями О.Павлюка²⁷ і О.Зайцева²⁸ про певну недовіру з боку радянського керівництва до Є.Петрушевича. Зокрема, постановою політбюро ЦК КП(б)У на інформацію В.Балицького від 7 квітня 1924 р. відхилено «пропозицію Коновальця та ін. (гр. Петрушевича) про їх субсидювання». Але з метою їх подальшого розкладу «переговори під різними приводами відтягувати, запропонувавши їм надати детальні інформації про те, що вони мають». Цією ж постановою було доручено секретаріату виділити «товариша для роботи в Галичині». Основна ставка урядом УСРР, ЦК КП(б)У, виконкомом Комінтерну робилася, в основному, лише на створення у Західній Україні легальної робітничо-селянської партії.

Утворення «Сельробу» (1926 р.) аж ніяк не було наслідком зростання авторитету КПЗУ серед селянських мас, створення партійних осередків у селах, впливу на масові організації (читальні «Просвіт», кооперативи, спортивні та інші товариства)²⁹. Процес утворення «Сельробу» був набагато складнішим, ніж його описано в українській радянській історіографії. Г.Сизоненко у своїй монографії стверджує, що на засіданні центрального комітету партії «Народна воля» за участю представників ЦК «Селянського союзу» і КПЗУ 12 вересня 1926 р. злиття двох партій було визнане доцільним³⁰. Проте, насправді, доцільність злиття двох партій була визначена набагато раніше.

Ініціатива об'єднання «Селянського союзу» і «Народної волі» виходила не від цих партій чи їх керівних органів. Посередницьку роль між виконкомом

Комінтерну, урядом УСРР з одного боку, і КПЗУ, «Сельсоюзом» і «Народною волею» з іншого, – відігравав власне радник повноважного представництва СРСР у Варшаві М.М.Лебединець. Він кілька разів щомісяця 1925–1927 рр. інформував О.Г.Шліхтера – уповноваженого народного комісаріату закордонних справ (НКЗС) СРСР в УСРР (копії листів висилалися до заступника уповноваженого НКЗС СРСР в УСРР К.А.Максимовича, першого секретаря повноважного представництва СРСР у Празі Н.М.Калужного, а також – НКЗС СРСР і П.Л.Войкову – повноважному представнику СРСР у Варшаві) про політичну ситуацію у Західній Україні та хід об'єднаних процесів у комуністичному таборі.

7–11 липня 1926 р. відбулися наради М.Лебединця із представниками ЦК КПЗУ, «Сельсоюзу» і «Народної волі» у справі об'єднання «Селянського союзу» і «Волі народу»³¹. Саме на них представники обох партій прийняли назву майбутньої об'єднаної партії – Українське селянсько-робітничє соціалістичне об'єднання. На нараді вирішено, що майбутній ЦК об'єднаної партії повинен складатись із дев'яти або одинадцяти членів на засаді рівної кількості представників обох партій (по три або чотири), а також двох представників КПЗУ, які мали пройти по одному від кожної партії як її члени, та один представник молоді. Воленародовці погодилися на вхід до ЦК двох згаданих «замаскованих товаришів» від КПЗУ. Сельсоюзники остаточної відповіді не дали. Проте М.Лебединець, який найтісніше контактував із лідерами «Сельсоюзу», мав їх схилити до цього рішення, зазначивши, що КПЗУ ставить це передумовою злиття обох партій, без прийняття якої партійне об'єднання не могло відбутися: «Я особисто переконаний, що проти цього плану сельсоюзники довго сперечатися не будуть і на нього погодяться»³².

На голову ЦК майбутньої об'єднаної партії було вирішено висунути С.Маківку («Сельсоюз»), його заступником – К.Вальницького («Народна воля»), секретарем мав стати один із двох представників КПЗУ, а місцем осідку ЦК було обрано Львів. Персонально до складу об'єднаного ЦК від сельсоюзників мали увійти С.Маківка, М.Чучмай, С.Козицький (коли ЦК складатиметься з дев'яти осіб) та А.Братунь (коли склад ЦК нараховуватиме одинадцять осіб). Із боку воленародівців до складу ЦК мали увійти К.Вальницький, К.Пелехатий, М.Заяць (при ЦК із 9 осіб) і «ще хтось» (при ЦК із 11 осіб).

Друковані органи «Сельсоюзу» і «Волі народу» – «Наше життя» і «Воля народу» – мали бути ліквідовані, а замість них планувалося видавати дві газети – одну у Львові, і другу – у Холмі. Львівська газета (назва тоді ще не була ustalена) мала виходити два – три тижні як тижневик, потім якийсь період – двічі на тиждень, і поступово перетворитися на щоденну. Цей поетапний перехід мав бути зроблений з огляду на те, щоб в урядових колах і опозиційній пресі не почало дискутуватися питання про джерело фінансування щоденної газети. Газета у Холмі передбачалася як тижневик.

У редакційну колегію львівської газети мали увійти члени ЦК: один – від «Сельсоюзу», другий – від «Народної волі» і третій – представник КПЗУ. Персонально від народовольців рекомендувався К.Пелехатий. За тим самим принципом мала бути створена редакційна колегія холмського тижневика. Від сельсоюзників туди мав увійти С.Маківка. До об'єднання партії мали провести у своїх друкованих органах належну роз'яснювальну роботу серед партійців і прихильників, обґрунтувавши «необхідність та користь для робітничо-селянських мас об'єднання обох партій»³³.

Перший термін злиття партій був попередньо ustalений на 25 серпня 1926 р. Однак, на вимогу М.Лебединця, вирішено пришвидшити процес. Останній пояснював це передусім технічними причинами: 1) наприкінці липня польський сейм ішов на парламентські канікули і посли «Сельсоюзу» мали би час для політичної роботи у краї; 2) подальше існування обох партій було небажаним з

огляду на неліквідовані суперечності («правда дрібного, не принципового характеру»); 3) помилки в діяльності фракції «Сельсоюзу» в сеймі викликали незадоволення з боку КПЗУ. Тому вирішено було визначити 31 липня 1926 р. як день об'єднання обох партій. Також у липні 1926 р. мала відбутися ще одна міжпартійна нарада для визначення складу спільного ЦК, редколегії. Після цього ніяких перешкод не повинно було бути з оголошенням декларації про злиття двох партій.

Однак цей план об'єднання «Сельсоюзу» і «Народної волі» був змінений, і саме утворення нової партії було відкладене на осінь 1926 р. Причиною стали серйозні політичні розбіжності та недовіра на особистісному рівні між керівниками цих партій. Лише після спільних нарад ЦК партій «Народна воля», «Селянський союз» і КПЗУ 12–13 вересня 1926 р. у Львові, 26 вересня – у Гданську, 3 жовтня – у Варшаві (за участю депутатів сейму – прихильників об'єднання) було визначено дату проведення об'єднавчого з'їзду – 10 жовтня 1926 р. Для підготовки з'їзду був обраний комітет із восьми осіб – представників обох партій, який працював у тісному контакті з М.Лебединцем і ЦК КПЗУ. Від «Сельсоюзу» до нього ввійшли А.Братунь, С.Козицький, С.Маківка, М.Чучмай, а від «Народної волі» – К.Вальницький, М.Голінатий, К.Пелехатий і М.Заяць.

«Сельроб» після об'єднання відчував необхідність додаткових коштів на організаційні справи. М.Лебединець наполягав, що «ці кошти треба дати і то негайно, бо з організацією нової партії (секретаріати, помешкання, газета) стримуватися не можна, що підірвало б їхню роботу на самому початку і поставило б нас у неможливість нести за неї відповідальність»³⁴. Тому він прохав кошти у розмірі 1500 доларів (у крайньому разі – 1000 доларів) у місяць: по 300 доларів на кожну газету, 600 доларів – на секретаріати і 300 доларів – на ЦК і його секретаріат. Недоцільним і недоречним, на думку М.Лебединця, був сам порядок фінансування: «Наше життя» одержує і досі гроші від нас (уряду УСРР – І.С.), а «Воля народу» – від партії. Треба, щоб вони отримували їх з одного джерела – чи від партії, чи від мене – це вже вирішить ви самі як краще»³⁵. За словами М.Лебединця, краще було б, коли гроші отримував секретар ЦК «Сельробу» від партії і то відразу на обидві газети.

Однак кошти затримувалися, і вже 23 листопада 1926 р. М.Лебединець прохав надіслати їх наступною поштою: «Не гублю надії, що хоч частину коштів одержу від вас може завтра з диппоштою, коли ж ні – не знаю, як і крутитись будемо».

На нараді 23 листопада 1926 р. було стверджено, що справа «органічного зліплення з бувшого «Сельсоюзу» та «Волі народу» одної партії буде процесом досить затяжним та повільним. Існували ще досить сильні упередження керівників обох колишніх груп у стосунку одне до одного, дійсний пульс партійного життя б'ється ще не у спільному ЦК, а навколо «Нашого життя» і «Волі народу», оновлення редакцій цих органів чи навіть обміну матеріалів між ними немає»³⁶. Тут же було вироблено ряд практичних заходів для поліпшення діяльності «Сельробу»: 1) ввести до складу ЦК «Сельробу» В.Сороневича і А.Братуня; 2) негайно «урухомити» генеральний секретаріат «Сельробу», для чого добитися присилки необхідних 600 доларів, потрібних для організаційних завдань; 3) при секретаріаті відкрити партійну (для широких мас) юридичну консультацію (для цієї роботи рекомендувався Заєць); 4) генсекретареві взяти негайно до своїх рук напрямки контролю партійної роботи, нав'язати безпосередній зв'язок із місцевими парторганізаціями (секретаріатами), одержувати від них звіти; 5) узяти лінію на ліквідацію осередків, що підтримували партійний дуалізм, себто «Нашого життя» і насамперед «Волі народу»; 6) із 1 січня 1927 р. почати видавати нову сельробівську газету з редакцією при головному секретаріаті партії; 7) на початку березня 1927 р. припинити вихід «Волі наро-

ду»; 8) газету «Наше життя» залишити надалі як єдиний сільробівський орган на північно-західних українських землях, але вирвати її з-під гегемонії колишніх керівників «Сельсоюзу», давши від КПЗУ відповідного робітника до редакції. Залучити до співробітництва в ній генеральний секретаріат «Сельробу» та представників «Волі народу»; 9) із 1 грудня 1926 р. сконцентрувати партійні кошти і їх розподіл виключно в руках генерального секретаріату «Сельробу»; 10) сконцентрувати політичну роботу, керівництво фракцією сейму у руках ЦК «Сельробу»; 11) добитися у «приспівшеному порядку» збільшення фінансування для роботи «Сельробу».

Наведений план дещо змінився і доповнився на засіданні ЦК «Сельробу» 27–28 листопада 1927 р., коли було рекомендовано перетворити «Волю народу» на головний партійний орган. Після засідання почав працювати генеральний секретаріат «Сельробу», який розмістився у приміщенні редакції газети «Воля народу». Вкотре М.Лебединець із жалем констатував: «Дуже там тісно і невигідно; та нічого вдіяти не могли, бо грошей на найми помешкання я їм дати не можу, бо їх ще до вас не одержав. Це буде шкідливо одбиватися на роботі генсекретаріату, та іншого виходу не було. Товариші штурмують мене з грішми, я вам про це в кожному листі надокучаю, а «воз і нині там»³⁷. ЦК «Сельробу» мав розробити календарний план віч і перша серія (шість віч) мала відбутися 12–13 грудня 1926 р. У справі сеймової фракції «Сельробу» ЦК ухвалив постанову, щоб послі утримували у своїх руках за всяку ціну президію в Українському клубі, навіть коли б для цього довелося сільробівцям вступити у блок із безпартійними проти урядовців на перевиборах президії. У випадку, коли це не вдасться, сільробівські послі повинні залишитися в українському клубі і вести гостру опозиційну тактику проти уннівського проводу. Також ЦК прийняв лінію поведінки для сільробівців (колишніх народовольців), які входили до москвофільського «Общества имени Качковського». Їм пропонувалося вийти з цього товариства, узявши участь у загальних зборах «Общества» у грудні 1927 р., щоб «здемаскувати там чорносотенну русофільщину, викликати бурю і грюкнути востаннє дверми». Таку нагоду передбачили або при обговоренні пропозиції про перехід «Общества имени Качковського» на фонетичний правопис, або при дискусії щодо уніфікації «Общества» із «Просвітами». Саме тоді сільробівці мали скласти відповідну декларацію і «назавжди отряхнуть москвофільську пилкуку зі своїх нових сільробівських чобіт»³⁸.

М.Лебединець виступав також посередником між «радянцями» УНДО і радянським урядом. Він був незадоволений поразкою групи «Рада» на II з'їзді УНДО. Пояснюючи її причини, він підкреслював у листі 29 листопада 1926 р. уповноваженому НКЗС в УСРР Шліхтеру, що а) урядовство УНДО «не прийняло ще і так швидко не прийме (принаймні) до того часу, як унівські депутати не засядуть на посольських сеймових кріслах характеру засідання з поляками до одного столу для дружньої бесіди»; б) «радянці» не могли переломити вороже успособленого до себе з'їзду, бо для унівських панів, поповичів, кооператорів і урядовців це (орієнтація на УСРР – *І.С.*) є чимсь далеким, невидимим майже, а тому малореальним; в) «роботою групи «Рада» керовано, як вам відомо, із-поза краю (Є.Петрушевичем – *І.С.*). Кошти на неї йшли звідтіля ж. Таке далеке, позакордонне керівництво не могло не бути заслабим і все спізнюючимся. Також одірване воно було від місцевого ґрунту, настроїв, розрахунків»³⁹.

План подальшої співпраці з «радянцями» М.Лебединець виклав у восьми пунктах: «1) перенести керуючу групою роботу до краю; 2) до краю також перенести і кошти на цю роботу; 3) групі «радянців» не виходити з УНДО, а залишитися в ньому; 4) зв'язатися з масами у Львові і на провінції; 5) продовжувати видання «Ради» не анонімами, а під власними підписами – це спопуля-

ризує проводирів групи; 6) коли б ЦК УНДО наказало навіть зачинити «Раду» – із партії не виходити. «Раду» ж передати «безпартійним», натякаючи в широких масштабах (де можна), що передача – примусова фікція; 7) узяти в «Раді» тон речової (змістовної – І.С.) критики; 8) нарада вважає, що коли і надалі з «радянцями зостанеться так, як було доси (Берлін) – на роботу шкода і сил, і грошей, бо толку з неї не буде»⁴⁰. Однак процеси у радянофільській групі УНДО розвивалися не за сценарієм М.Лебединця.

Важливою складовою поширення радянофільських настроїв мала стати «допомогова акція» УСРР в освітній і кооперативній ділянках суспільного життя. М.Лебединець залучив до збору матеріалів про стан шкільництва у Західній Україні українського посла С.Козицького. В інформаціях, які передавались із грифом «цілком таємно, особисто», підкреслювалося, що «за час польського панування на західноукраїнських землях знищено до початку 1926 р. 2144 українські початкові школи (на Волині, Поліссі, Підляшші, Холмщині – 656; у Галичині – 1488). Також подавались розрахунки тільки на Волинь, Полісся, Холмщину і Підляшшя, щодо Галичини, – то зазначалося, що вона «якось рятується, бо здавна набула певних методів боротьби і без порівняння більшу свідомість має, має до того ж і зорганізоване Українське педагогічне товариство, котре треба би піддержати матеріально»⁴¹.

Кошторис був детально обґрунтований. Спочатку було визначено кількість «українських» повітів Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя (їх було заокруглено: 25–26 цілих повітів і частина 7 повітів). Виходили з потреби організації п'яти приватних початкових шкіл на повіт у першому році (враховували оплату учителів, його помешкання, шкільного приладдя, опалення і світла, придбання книжки, догляду за школами). Ці витрати становили 42 000 доларів на рік. Крім цього, 4800 доларів на рік мали піти на «допомогу «хатнім» учителям у найбільше загрожених пунктах»⁴². Також пропонувалося підтримати Українське педагогічне товариство «Рідна школа» для поширення його діяльності у сфері початкової школи (10 800 доларів на рік).

На розвиток середніх шкіл на Волині, Холмщині, Поліссі і Підляшші (три гімназії існували у Кременці, Рівному, Луцьку, три доцільно було ще організувати в Бересті, Пінську та одну на Забужжі (Холмщина і Підляшшя) необхідно було виділити 17 700 доларів на рік. Крім цього, на інспектування і догляд за середніми школами Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя пропонувалося виділити УПТ «Рідна школа» 2400 доларів на рік.

Окремо мала виділятися допомога «Просвіті». Виходили з того, що у Західній Україні «Просвіта» була осередком культурно-просвітницького руху, національного відродження, опорним пунктом проти колонізації. На Волині, Холмщині, Поліссі і Підляшші на 1926 р. існувало 8 «Просвіт» («Рідна хата» у Холмі входила до цього числа). Пропонувалося допомогти цим восьми «Просвітам» «хоч у половині їх бюджету, себто по 35 дол. у місяць на кожну». Крім цього, планувалася допомога на будівництво трьох «Народних домів» в Острозі, Дубні і Бересті (9360 доларів), а також – одноразова допомога бібліотекам восьми «Просвіт» (100 доларів). На організацію шести нових «Просвіт» (у Пінську, Любомлі, Горохові, Костокові, Сарнах і Кобрині) рекомендувалося надати допомогу у сумі 2920 доларів на рік⁴³.

Галичина, на їх думку, мала обійтися своїми силами. Проте також рекомендувалося підсилити видавничу діяльність товариства «Просвіта» у Львові (3000 доларів на рік), а також – видання часопису (1200 доларів на рік)⁴⁴.

Вичерпний план допомоги кооперативному руху Західної України також був підготовлений М.Лебединцем і послом М.Чучмаєм. У ньому, зокрема, констатувалося, що: 1) у Західній Україні на 1 січня 1926 р. існувало близько 1615 кооперативів різних типів, де було згуртовано близько 1 300 000 населення;

2) власний капітал цих кооперативів становив 2 200 000 польських злотих, «з чого на одну душу припадає власного оборотового капіталу 1,7 злотого»; 3) власна матеріальна спроможність української кооперації не могла відігравати ніякої ролі в господарському житті працюючих мас⁴⁵.

Основним аргументом на користь допомоги кооперативному руху було намагання «втримати працюючі маси на висоті соціальної й політичної свідомості й охоронити від поширюючоїся хрунїяди»⁴⁶, оскільки польський уряд, за інформацією М.Лебединця і М.Чучмая, «кинув» на українську кооперацію 3 000 000 злотих у руки УНДО для «творення нової хрунїяди». На їх думку, українська кооперація ставала важливим політичним чинником у Західній Україні.

Мінімальна мережа селянсько-робітничої кооперації у Західній Україні мала існувати у вигляді 9 новоутворених кооперативних банків у Холмі, Кобрині, Рівному, Ковелі, Дубні, Тернополі, Станіславі, Львові, Перемишлі як окружних централей (кожна з двома – трьома філіями). Ці банки брали б на себе функцію кредитування сільськогосподарської і споживчої кооперації⁴⁷.

За задумом авторів, щоб матеріально міцно й незалежно розвивати цю кооперацію, необхідно було до власного її капіталу додати кредиту хоча б у розмірі 45 000 доларів (виходячи із розрахунку 5000 американських доларів на кожну окружну централу). Кредит цей мав бути відпущений на три роки⁴⁸.

На переконання М.Лебединця, ці кооперативи створили б тоді міцний економічний ґрунт для «Сельробу», «у руках якого вони знаходилися б і з часом, може, зробили б навіть непотрібною нашу дотеперішню йому допомогу»⁴⁹. Непотрібною була б допомога кооперативам у розмірі 12 000 доларів на рік, про яку він прохав раніше.

Цікавою була пропозиція директора Земельного банку у м. Львові М.Гаврисевича про купівлю урядом УСРР (чи його структурами) акцій банку на суму 50 000 американських доларів. Цю ідею виношував раніше другий секретар цього банку Кульчицький, порушував її під час свого перебування в УСРР К.Студинський. Із розмов М.Лебединця із М.Гаврисевичем з'ясувалося, що домінуючий вплив у банку мала група «Рада», у руках якої перебувала наглядова («надзїрна») рада цього банку. На думку М.Лебединця, «підсилення нашими капіталами банку було б у першу голову підсиленням економічного ґрунту групи «Рада», а не можливостями купівлі керуючого напрямку УНДО»⁵⁰. Проте, ця пропозиція була відразу відхилена радянською стороною.

Таким чином, радянофілський рух був однією із провідних тенденцій суспільно-політичного життя Західної України середини 1920-х рр. Соборницькі ідеї провідних українських партій краю (окрім УСРП) пов'язувалися із процесами національного відродження в радянській Україні (неп, політика українізації). Орієнтація на УСРР підсилювалася ще й тим, що, окрім СРСР і УСРР, жодна європейська держава не протестувала проти ухвали Ради послів країн Антанти 14 березня 1923 р., тим самим виявивши байдужість до розв'язання українського питання. З іншого боку, уряд УСРР, ЦК КП(б)У, виконком Комінтерну намагалися використати радянофілство для розгортання світової революції на Заході. Про це свідчать масштаби і зміст «допомогової акції» з боку УСРР, адже акцент було зроблено на пропаганді комуністичних ідей у Західній Україні та розкладі національно-державницького табору. Проте, саме події в радянській Україні (згорання політики українізації, масові репресії, суцільна колективізація) спричинили занепад і крах радянофілського руху наприкінці 1920-х рр., а також коригування «допомоги» Західній Україні у 1930-х рр.

- ¹ Кугутяк М.В. Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Т.1. – К.; Івано-Франківськ, 2002. – 536 с.
- ² Зайцев О.Ю. «Орієнтація на Схід» в українському національно-державницькому таборі Галичини (1920-ті рр.) // Четвертий міжнародний конгрес українців. Історія. Ч.ІІ: ХХ століття. – Одеса; К.; Л., 1999. – С.499–505.
- ³ Павлюк О.В. Радянське втручання в Європу: переконання чи вимушеність // Укр. іст. журн. – 1997. – №4. – С.92–113.
- ⁴ Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К., 2004. – 648 с.
- ⁵ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. – Kraków, 1989. – 468 s.
- ⁶ Tomczyk R. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1925–1939. – Szczecin, 2006. – 336 s.
- ⁷ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ). – Ф.581. – Оп.1. – Спр.35. – Арк.21.
- ⁸ Torzecki R. Op. cit. – S.55–56.
- ⁹ Книш З. ЗУНР. Історико-політичний нарис. – Торонто, 1974. – С.25.
- ¹⁰ Там само. – С.136.
- ¹¹ Діло. – 1925. – 25 січня.
- ¹² Biblioteka Narodowa (Warszawa). – Zespół UNDO. – Mf.5611. – L.5.
- ¹³ Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9-ти томах. – Т.VII (20-ті – 40-ві роки ХХ ст.). – К., 2001. – С.107.
- ¹⁴ ЦДІАУЛ. – Ф.344. – Оп.1. – Спр.29. – Арк.13.
- ¹⁵ Рада. – 1927. – №4. – С.1.
- ¹⁶ Там само. – 1927. – №3.
- ¹⁷ Стахів М. Проти хвилі. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. – Л., 1934. – С.178.
- ¹⁸ Громадський голос. – 1923. – 8 вересня.
- ¹⁹ Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9 т. – Т.VII (20-ті – 40-ві роки ХХ ст.). – К., 2001. – С.105–106.
- ²⁰ Зайцев О.Ю. Указ. праця. – С.501.
- ²¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф.1. – Оп.1. – Спр.177. – Арк.1.
- ²² Там само.
- ²³ Там само.
- ²⁴ Там само. – Арк.2.
- ²⁵ Там само. – Ф.6. – Оп.1. – Спр.225. – Арк.24.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ Павлюк О.В. Указ. праця. – С.92–113.
- ²⁸ Зайцев О.Ю. Указ. праця. – С.499–505.
- ²⁹ Сизоненко Г. «Сельроб» у боротьбі за возз'єднання. – Л., 1971. – С.24.
- ³⁰ Там само. – С.25.
- ³¹ ЦДАГОУ. – Ф.6. – Оп.1. – Спр.225. – Арк.14.
- ³² Там само.
- ³³ Там само. – Арк.15.
- ³⁴ Там само. – Арк.27.
- ³⁵ Там само. – Арк.51.
- ³⁶ Там само. – Арк.65.
- ³⁷ Там само. – Арк.79–80.
- ³⁸ Там само. – Арк.80.
- ³⁹ Там само. – Арк.67.
- ⁴⁰ Там само. – Арк.68–69.
- ⁴¹ Там само. – Арк.38.
- ⁴² Там само. – Арк.39.
- ⁴³ Там само. – Арк.41.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ Там само. – Арк.106.
- ⁴⁶ Там само.
- ⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само.⁴⁹ Там само. – Арк.107.⁵⁰ Там само. – Арк.43.

The author analyzes conditions of formation and development of Sovietphilist movement in Western Ukraine in 1920s, attitude of Ukrainian parties to it, and also its support from Ukrainian Socialistic Soviet Republic government, Comintern, Bolshevik Communist Party of Ukraine.

В.М.Ричка*

ЗНАКИ ВЛАДИ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ФОРМИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВЕРХОВНОЇ ВЛАДИ У КИЇВСЬКІЙ РУСІ

Статтю присвячено вивченню знакових символів князівської влади Київської Русі. Автор окреслив предметний ряд та спробував виявити символічний зміст головних атрибутів влади, за допомогою яких відбувалися її інституціоналізація, подальша ритуалізація та організація церемоніальних форм репрезентації.

У практиці вивчення основних проблем історії Київської Русі останнім часом намітився відхід від універсалізації формаційного підходу, що дає змогу з'ясувати тільки один аспект історичного буття – соціально-економічний. Якщо раніше у центрі уваги вітчизняних учених були здебільшого питання розвитку виробничих відносин і політична історія (яку марксистська історіографія розглядала як епіфеномен тих же виробничих відносин), то віднедавна спектр досліджуваних питань урізноманітнівся за рахунок з'ясування культурних аспектів політичних зв'язків, історії ідей та ментальностей. Задумуючись над питанням: «Чи є політична історія, як і досі, становим хребтом історії?», сформульованим французьким медієвістом Жаком Ле Гоффом ще понад тридцять років тому¹, із цілковитою очевидністю усвідомлюється важливість дешифрування культурних кодів середньовіччя, необхідність відновлення образної системи середньовічної культури, того, як людина минулого конструювала образ «іншого», а, відтак, і ідеалізований образ «себе»; того, як функціонувала система середньовічної емблематики; того, як за допомогою зорових образів влада являла себе підданам². Цей напрям наукових студій відкриває нові перспективи осягнення організації історичного буття давньоруського суспільства в усьому його розмаїтті.

Мета даної статті полягає у спробі окреслити предметний ряд та виявити символічний зміст головних атрибутів влади в Київській Русі, за допомогою яких відбувалися її інституціоналізація, подальша ритуалізація та організація церемоніальних форм репрезентації.

Утвердження у Києві на початку 880-х рр. династії Рюриковичів та наступна монополізація нею політичної влади поклали початок упорядкуванню статусних відмінностей та системи ієрархічних зв'язків київського княжого дому з його «мужами» – членами володарних родів, що сиділи по містах, і племінними князями. Певне уявлення про цю державно-політичну диференціацію тогочас-

* Ричка Володимир Михайлович – д-р іст. наук, професор, провід. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

E-mail: wlr@i.com.ua